

14. Loyental D. (2004) *Prochloe – tchyjaya strana* [Past is the Alien country], SPb, Vladimir Dal.
15. Nora P. (1999) *Problematika mest pamyati* [The problematics of the places of memory], *Frantzija-pamyat, Moscow, Vinok, Spb., Izd-vo S.-Peterb. yn-ta*, pp. 17–50.
16. Popper K. (1994) *Zludennist istorutsizmy* [The Poverty of Historicism], Kyiv, Abrus, 192 p.
17. Ruzen I. (2010) *Novi shyahi istorutchnogo myslennya* [The new ways of Historical thinking], Lviv, Litopys, 358 p.
18. White H. (2002) *Metaistorya: istorycheskoe voobrajenie v Evrope XIX veka* [Metahistory: The Historical imagination in Nineteenth century Europe], *Ekaterinbyrg, Izd-vo Yral.yn-ta*, 528 p.
19. Halbvaks M. (2007) *Sotsyalny ramki pamyati* [The social Frames of Memory], Moscow, Novoe izdatelstvo, 348 p.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017.

Стаття прийнята 20.05.2017.

УДК 316.75

Оксана Кожем'якіна

КУЛЬТУРА ДОВІРИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

В статті розглядаються темпоральні детермінанти становлення культури довіри в динамічних умовах сучасного складноорганізованого суспільства з урахуванням особливостей смислових трансляцій соціальної пам'яті. Автор трактує культуру довіри як ціннісно-нормативну систему обґрунтованих очікувань, що задає контекстні орієнтири солідарно-відповідальної поведінки та визначає соціальні умови прийнятних способів їх реалізації. З позиції теорії соціальних змін, філософії повсякденності, герменевтичного та аксіологічного підходів досліджуються причини проблематизації довіри в умовах смислових деформацій ідентичності під амбівалентним впливом культурної травми.

Ключові слова: культура довіри, соціальна пам'ять, цінності, норми, культурна травма.

Глобальні зрушення сучасності, що характеризуються рольовою диференціацією, плюралізацією життєвих світів, системним ускладненням, значно актуалізують потребу виявлення ефективних чинників соціального впорядкування та міжнародного співробітництва, враховуючи також численні кризи та загострення глобальних проблем сучасності, що зумовлюють нові профілі ризику. Глибокі соціокультурні модифікації, потужні зміни в темпах та формах суспільного розвитку сприяють появі нових дослідницьких пріоритетів, серед яких особливої ваги набувають дослідження темпоральності соціальних відносин, актуалізуючи проблеми спрямованості та саморегуляції суспільного розвитку, забезпечення соціального порядку та узгодження соціальних дій в складноорганізованих суспільствах. На думку Е. Гідденса, ключовою ознакою сучасності є трансформації часу та простору, смислові та структурні зсуви в яких зумовлені, зокрема, відривом простору від місця, процесами інституційного вивільнення, що сприяє розширенню можливостей для змін, раціоналізації, надаючи, зокрема, нових імпульсів для історичного освоєння минулого в глобальному контексті [1, с. 133–135].

Одним зі способів реакції на ускладнення сучасності, а також дієвою соціокультурною детермінантою злагодженої суспільної самоорганізації постає довіра, виявляючи ціннісний потенціал взаємодопомоги та відповідального партнерства у результативній взаємодії на різноманітних рівнях соціальної активності. Численні дослідники довіри відзначають надзвичайну соціальну силу довіри, її продуктивність та кооперативний потенціал в усіх сферах сучасного соціуму на мікро-, мезо- та макрорівнях,

що й визначило «історію категоріального успіху» та понятійну затребуваність довіри в сучасній науці, започатковуючи низку спеціальних та міждисциплінарних трасологічних досліджень. В сучасному науковому дискурсі поняття довіри є одним з найуживаніших, що насамперед пов'язано з її значною дієвістю, всепроникністю, універсальністю, та, зокрема, амбівалентністю, що зумовлює потребу у детальному аналізі її проблематизації в глобалізованому соціумі, що відзначається тотальною втратою смислів, руйнацією традиційних підвалин життя, ініціюючи витворення нових форм ідентичності. В цьому контексті особливо важливими виявляються пошуки джерел надійності та впорядкованості, що забезпечують ціннісну синхронізацію соціального часу, розуміючи сучасність як час актуалізації та проблематизації довіри, яка в секуляризованому суспільстві займає місце соціальної віри, сприяє мінімізації соціальних витрат, а в умовах формування громадянського суспільства постає вагомим елементом соціального капіталу.

Серед вчених, що займались дослідженням особливостей злагодженого спів-буття та соціальних механізмів збереження і інтерпретації соціальної інформації в контексті соціальних змін сучасності, слід відзначити П. Бурдьє, М. Хальбвакса, П. Бергера, Т. Лукмана, П. Рікера, Е. Гідденса, Н. Лумана, Ю. Габермаса, А. Шюца та ін., в працях яких закладаються ідеї експлікації соціальної пам'яті як системи соціального кодування та ціннісно-смиислового наслідування символічного капіталу.

Грунтовний загальнотеоретичний аналіз феномена довіри як соціокультурного явища, зокрема, його темпоральних характеристик, знаходимо в працях Ф. Фукуями, П. Штомпки, Н. Лумана, А. Селігмена, Е. Гідденса, Е. Усланера та ін., які досліджують специфіку проблематизації довіри в контексті системного ускладнення сучасності, наголошуючи, з одного боку, на надзвичайній продуктивності довіри в розвитку суспільства, зокрема, у визначенні конкурентоздатності країни (Ф. Фукуяма), з іншого боку, звертаючи увагу на методологічну складність аналізу довіри, зважаючи на розмаїття її проявів та так звану «всепроникність», універсальність, що провокує появу низки метафоричних визначень довіри на кшталт «соціального клею» (П. Дасгупта), «мастила суспільного механізму» (К. Ерроу), «ставки на можливі майбутні дії інших» (П. Штомпка) та ін.. Концептуалізація довіри в термінах самоорганізаційного потенціалу зумовлена віднесенням довіри як соціодинамічного явища до «невидимих», «гнучких», але надзвичайно потужних соціокультурних детермінант ефективної соціальної взаємодії, що мають переважно моральну природу та актуально присутні в трансформаційних процесах сучасного суспільства.

Незважаючи на наявність значної кількості праць з трасологічної проблематики, недостатньо висвітленими є ціннісно-нормативні засади функціонування довіри в контексті часових горизонтів соціальної динаміки.

Тому метою даної праці є окреслення концептуального поля аналізу темпоральних детермінант становлення культури довіри в динамічних умовах сучасного складноорганізованого суспільства з урахуванням особливостей смислових трансляцій соціальної пам'яті.

Становлення культури довіри в контексті проблематики соціальної пам'яті може розглядатись як в аспекті ментального самовизначення, ідентифікаційної соціалізації, соціокультурної адаптації, так і в сенсі соціальних технологій маніпулятивних наративів, спрямованої роботи з пам'яттю, ідеологічної обробки минулого тощо. Глибинні процеси ціннісної переорієнтації сучасної доби свідчать про перехід до моделі відкритого майбутнього, яке конструється відповідно до динамічних структур очікувань, а не жорстких форм досвіду. В сучасному світі спостерігаються відчутні ціннісні зміни, що демонструють перехід від матеріальних цінностей (з акцентом на економічній та фізичній безпеці) до цінностей постматеріальних (з домінацією якості життя та самовираження) [2].

В якості одного з дієвих орієнтирів сучасного суспільного розвитку розглядається культура довіри, що постає довгостроковою моральною стратегією реалізації відносин відповідальної взаємодії, акцентуючи увагу на нормативному контексті дієвості довіри в соціумі, наявності умов застосування принципу довіри та суспільного механізму породження довіри. Довіра розуміється як усвідомлений вибір в соціально ускладненій ситуації є механізмом розрахунку перспектив, ілюструючи процес узгодження мотивів діяльності з нормативними культурними стандартами та відображаючи спосіб відкритого раціонального впорядкування потенційно невизначених соціальних відносин в мережі різноманітних соціальних очікувань.

Довіра чітко пов'язана з онтологічним відчуттям екзистенційної безпеки та надійності, позначаючи обґрунтоване очікування бажаних результатів взаємодій, залежних як від вчинків окремих людей, так і від ефективності функціонування всієї соціальної системи, розрізняючи рівні функціонування міжособистісної, інституційної та системної довіри. Серед особливих ознак довіри відзначимо її моральний характер, а також здатність до економії зусиль, спрощення соціальної складності та мінімізації соціальних витрат.

Завдяки прогностичним властивостям довіри, її динамічній та індикативній природі можливе включення даного феномену у ряд тем, пов'язаних з філософською рефлексією проблем соціальної пам'яті. Довіра

яскраво ілюструє людино-спів-мірне існування в соціальному часі, відображаючи реалізацію процесів взаємозалежності, відповідальності, визнання, діалогічності, взаємності тощо. Довіра як проєктивна детермінанта соціальної взаємодії, що укорінена в минулому (як соціальному досвіді) та спрямована в майбутнє (в якості очікуваних вірогідних результатів), має темпоральні властивості, на які вказують її численні експлікації: як сподівання, що інші будуть поводитись відповідно нашим очікуванням; як ставка на можливі майбутні дії інших; як передбачення та покладання на волю Іншого; як прийняття можливого за дійсне; як інтуїтивне розкриття коду майбутнього у соціально невизначеному середовищі; як розрахунок можливості виконання зобов'язань належним чином. Причому підставою появи довіри та певним гарантом здійснення очікувань є попередній досвід взаємодій, як персоніфікованих, так і генералізованих та деперсоніфікованих. Довіра як соціальний каталізатор залежно від специфіки ситуації та суб'єктів взаємодії має здатність уповільнити або прискорити перебіг соціальних взаємодій та вірогідність настання результативних очікувань.

Майбутнє постає як варіативне поле можливих очікуваних реалізацій, які залежать від рівня відповідності прийнятим в спільноті ціннісно-нормативним критеріям порядності, чесності, відповідальності та ін. В теоретичному осмисленні процесу конструювання майбутнього через тяглість минулого доволі цікавим постає питання співвідношення незмінної напередвизначеності та можливості управління майбутнім, тобто міри співвідношення проєкту, прогнозу та долі. За висловом С.Б. Кримського, майбутнє постає не стільки як доля, «скільки як шлях здійснення людських очікувань. Не майбутнє приходить до людини як доля, а людина приходить до майбутнього як здійснення своїх цілей, ідеалів, проєктів» [3, с. 135]. Довіра щільно пов'язана з минулим завдяки феномену соціальної пам'яті, оскільки кожен момент соціального існування містить в собі як сучасні стимули та цілі майбутнього, так і елементи традиції, ментальні настанови, способи знайдення аутентичності та достеменності.

Концептуалізація соціальної пам'яті як суспільного механізму збереження, кодування та передачі колективно значущої інформації дозволяє звернутись до аналізу специфіки формування ціннісних засад соціальних відносин, що фіксують та відтворюють колективний досвід спільного минулого соціальних взаємин. Завдяки здатності вибіркового відтворення (забування, забуття, пригадування, нав'язування) та ефекту масової актуалізації соціальна пам'ять дотична до проблем колективної ідентичності, суспільних маніпуляцій, національного самовизначення, історичного переосмислення та ін., що є надзвичайно актуальним для сучасної України. В цьому контексті викликає особливий інтерес процес соціального

конструювання колективно визнаного минулого, що висуває необхідні (зазвичай пануючій владі) орієнтири та визначає смислові акценти історичного нарративу. Зростає соціальна роль колективних уявлень про спільне минуле, причому поколіннева пам'ять фіксує не стільки переживання досвіду, скільки переживання спогадів про травматичний досвід.

Соціальна пам'ять здійснює актуальну селекцію необхідної колективно-значущої інформації зі спільного минулого, підтримуючи життєздатність певного ціннісно-нормативного поля суспільства, джерела смислового наповнення якого містяться в синхронізованому з теперішнім минулому. Згідно М. Хальбваксу, в соціальній пам'яті фіксуються лише ті аспекти минулого, що є життєво важливими, що підтримуються та продовжують жити в свідомості певної соціальної групи [10]. Таке «утримане в теперішньому» минуле (зважаємо і на те, що пам'ятаємо, і те, що прагнемо забути) впроваджується в актуальні соціальні практики, сприяючи соціалізації та ідентифікації в генераційній та соціальній взаємодії.

Відтак соціальна пам'ять забезпечує життя людини звичними маркерами стабільності, які дозволяють зберегти відчуття впорядкованості навіть в умовах невизначеності, постаючи структурними чинниками екзистенційної довіри. Відбувається символічне конструювання моделей соціальної поведінки, що результується у комунікативній взаємодії у вигляді домінуючих цінностей та норм суспільного життя, що постає ключовою умовою формування широкого соціального контексту довіри. В цілому культура довіри базується на групових моделях кооперативних дій, настанов взаємного прийняття порядності, чесності, компетентності генералізованого Іншого, його випереджальної (авансованої) оцінки як вартого / не вартого довіри, що виходить з досвіду попередніх взаємодій.

Під культурою довіри П. Штомпка пропонує розуміти переважаючі соціальні взаємини, які кодифікуються в правила, акумулюючи досвід довіри та соціальної надійності, а точніше, «систему правил-норм і цінностей, що регулюють вияв довіри та виконання очікувань, а також взаємність довіри» [4, с. 244], доповнюючи епістемологічні обґрунтування довіри генеалогічними. Культура довіри є досить показовим соціокультурним явищем, тому його становлення вчений розглядає як ілюстрацію широкого процесу становлення суспільства. «Середовище» культури довіри залежить, зокрема, і від смислових контекстів соціальної пам'яті, і від специфіки колективної ідентичності, яка забезпечує взаємність і солідарність у визнанні спільних цінностей та «нормативний клімат», тобто дієвість норм-правил.

Культура довіри, таким чином, відображає постійність та надійність відносин довіри в співпричетності з Іншим, що закріплюється в правилах, увиразнюючи ціннісно-нормативний контекст можливого-буття-в-довірі, що

забезпечується соціокультурним простором розгортання ідентичності. Ціннісно-нормативним підґрунтям довіри є розповсюджені в мережах взаємодій цінності консолідації та легітимізовані норми взаємності і визнання.

Залежно від глибинних психосоціальних джерел, втілених в різноманітних формах соціальної пам'яті, які задають ціннісно-нормативні стандарти та культурні навички, сприяючи чи перешкоджаючи формуванню культури довіри, в кожній країні складається власна «картина довіри». Як вдало підмічає П. Штомпка, спираючись на висновки Ф. Фукуями про особливості економічного та культурного розвитку країн з різним рівнем довіри, країни з високим рівнем довіри (Японія, Германия, США, Норвегія, Швеція, Голландія) керуються авансованим принципом «інший вартий довіри до тих пір, доки не виявиться обманщиком», країни ж з низьким рівнем довіри (Італія, Франція, Росія, Польща, Бразилія, Нігерія) озброєні протилежним, захисним принципом: «кожний є обманщиком, злочинцем, хабарником, доки не доведе власну порядність» [4, с. 410]. Відзначимо, що культурне підґрунтя довіри спирається на традиції та ментальні настанови сприйняття генералізованого Іншого, що й зумовлює специфіку вибудови взаємин в даній спільноті з різною мірою ризику зловживання виявленою довірою.

Досить часто для аналізу динаміки та специфіки функціонування довіри в сучасному суспільстві використовують так звану «клінічну» термінологію, визначаючи довіру «ознакою суспільного здоров'я» та виявляючи «симптоми» недовіри. Продовжує цю тенденцію і П. Штомпка, досліджуючи довіру в контексті концепції «культурної (або соціальної) травми», «травми великих перемін», відображаючи довіру як соціальне явище, що надзвичайно тендітне та чутливе до негативних соціальних подій [5].

В якості одного з дисфункціональних проявів соціальної пам'яті набуває міждисциплінарного розвитку проблематика культурної (соціальної) травми, що постала черговим парадигмальним зрушенням після парадигм прогресу та кризи, надаючи нових просторово-часових вимірів дослідженням соціальної динаміки сучасності. Методологічне оформлення травматичного дискурсу в контексті аналізу соціальної дійсності започатковується К. Еріксоном, П. Штомпкою, Дж. Александером, Р. Айерманом, Н. Смелзером, К. Карут, П. Рікером та ін., фіксуючи розмаїте коло детермінант травматичних впливів на трансформаційні процеси.

Культурна травма як ціннісно-смилова деформація, що виникла внаслідок радикальних соціальних трансформацій (економічних, політичних, культурних, екологічних тощо), зумовлює кардинальні зміни в структурах життєвих очікувань – життєвих стратегій, шляхів соціальної самореалізації, координат соціальних взаємодій, що спричинює різке зниження відчуття

захисності та надійності, руйнуючи екзистенційну довіру. Колективний рівень культурної травми визначається горизонтами її суспільного поширення, зумовлюючи колективні стани криз, аномій, вини тощо, породжуючи травматичні видозміни колективної ідентичності та руйнуючи звичні соціальні зв'язки. Соціальні жахи та лихоліття потужної сили (на кшталт тоталітарних режимів, насилля та пригноблення (соціального, релігійного, національного, гендерного та ін.), терористичних актів, військових протистоянь тощо) сприймаються як загроза самій колективній ідентичності, знаходячи вияв у різноманітних кризах – довіри, інтеграції, легітимності, участі та ін.

Ознакою культурної травми як певної форми афективного спогаду є часова стійкість та темпоральна дистанція від травматичної події, що переживається, сприймається, інтерпретується та переінтерпретується через спогади низки поколінь. На відміну від особистісної травми, культурна травма, згідно Р. Айерману, має широкий суспільний резонанс, відображаючи болючі смислові та ідентичнісні деформації, поєднує різні види уявлень та спричинює втрату ідентичності і реформатування колективної пам'яті [9]. Дослідники проблематики культурної травми відзначають її глибоке укорінення в життєвому світі та наполегливу репрезентацію і смислове конструювання, що зумовлює постійну присутність дискурсу травми у суспільній думці. Окрім того, згідно дослідженням К. Еріксона, культурна травма має різноспрямовані впливи на структури визначення приналежності, демонструючи здатність як руйнувати, так і укріплювати ідентичність [8].

Дослідження культурних травм, пов'язаних з перенесенням ознак психопатологічного стану особистості на певні інституційні патології, сприяли виокремленню деяких травмогенних чинників, здатних залишати суттєвий відбиток на функціонуванні всього соціального організму. Серед таких травмогенних подій можуть поставати ситуації масового впливу, що порушують звичний перебіг життя великих груп людей та зумовлюють різкі суттєві зміни ціннісних пріоритетів, поведінкові схеми та інтерпретації подій тощо, знаходячи різноманітні прояви в соціальній пам'яті. Інтерпретуючи соціальну травму як своєрідну патологію соціальної участі з ефектом як деструктивного впливу на суспільство, так і його творчої самотрансформації, один з яскравих представників травматичного дискурсу П. Штомпка розробляє так звану динамічну «травматичну послідовність», де в якості необхідних компонентів появи травми окреслюється не лише сама травматична подія, а й сприятливе середовище (структурне та культурне минуле), особливі способи травматичної ідентифікації (визначення, вираз, інтерпретація), травматичні симптоми (змінені схеми

поведінки та уявлень), посттравматична адаптація та подолання травми [5].

Таким чином, культурна травма стає суттєвим чинником соціальної динаміки, коли сила травмогенних впливів залежить від наявної міри структурної дезорганізації та ціннісної неузгодженості, що свідчить про глибоку внутрішню конфліктність, суперечливість, хворобливу напруженість, ціннісно-нормативну невизначеність, які в різних суспільствах матимуть різні, навіть протилежні конфігурації. Потенційно травматичними, згідно дослідженням П. Штомпки, можуть бути події соціальних змін, що за об'єктивними показниками спрямованості, темпу, глибини, джерел відповідно характеризуються неочікуваністю, швидкістю, всебічністю, радикальністю, екзогенністю. Травматичний вплив супроводжується руйнівними діями, посилення якого відбувається внаслідок руйнації суспільного порядку та невідповідності ціннісно-нормативним засадам суспільства.

Окрім того, саме наявне колективне суб'єктивне сприйняття травми як дечого шокуючого, непередбачуваного, несподіваного, відштовхуючого, надає події смислового травматичного наповнення, яке в свою чергу потребує «травматичного визначення» та доповнення вигідно інтерпретованими подіями (як реальними, так і симульованими) задля посилення травматичної реалістичності. Відтак герменевтичний контекст травми увиразнюється її присутністю у соціальній пам'яті завдяки спрямованості сприйняття, інтерпретації, підтримки, раціоналізації, міфологізації тощо, актуалізуючи питання відтворення минулого та управління ним.

В контексті даного дослідження особливе зацікавлення викликають колективні симптоми травми, серед яких П. Штомпка виокремлює демографічний, соціальний та культурний рівні. Саме останній, проникаючи в глибинні структури культури, має значну темпоральну інерцію та стійку поколінневу спадковість в соціальній пам'яті, руйнуючи орієнтири самовизначення колективної ідентичності. Одним з відчутних проявів культурної травми, поряд з чуттям вини та сорому, кризою легітимності та ідентичності та ін..., є синдром недовіри, що супроводжується тотальною підозрілістю, занепокоєністю, роздратованістю, в свою чергу сприяючи появі замісних елементів. Яскравим втіленням синдрому недовіри як руйнівної замісної дії є корупція у супроводі тіньової економіки, неефективної судової системи, втраченого міжнародного іміджу, а загалом – тотального розчарування та зневіри. Подолання корупції можливе саме за рахунок формування культури довіри як на горизонтальному, так і вертикальному рівнях шляхом впровадження розповсюджені практики суспільного натиску вияву чесності, справедливості, відповідальності, компетентності тощо.

Наявність соціальних ресурсів раціоналізації та позитивних інтерпретацій травмуючих чинників дозволяє започаткувати процес конструктивного подолання травми та її перекодування, окресленого Дж. Александером в термінах «прогресивного нарративу» [7]. Однією з нових стратегій подолання травми є ціннісна динаміка та трансформації культури, приклад якої наводить П. Штомпка на основні аналізу досвіду Польщі у подоланні наслідків комуністичного минулого як «блокової культури», виявляючи символічний перехід від набору властивих попередній культурі тем «безпеки, рівності, справедливості» до набору демократичних ідей «індивідуальної свободи, прагматизму, ефективності та процвітання» [6, с. 8].

Особливий інтерес в контексті аналізу питань подолання корупції та зростання можливостей маніпулятивних стратегій інформаційного суспільства на перехідних етапах соціальних змін викликають так звані бінарні опозиції, що відображають ціннісне протистояння попереднього та нового культурних кодів. Згідно дослідженням Р. Інглхарта та К. Вельцеля, демократичне становлення є не стільки результатом витонченого елітарного торгу та «конституційної інженерії», скільки процесом постійного витворення демократії на основі глибоко вкорінених ціннісних орієнтацій народу в цілому відносно результативних вимог громадянських та політичних свобод, гендерної рівності, особистої незалежності [2, с. 11–12]. Ціннісна динаміка сучасності демонструє бінарні опозиції колективності – суб'єктності, минулого – майбутнього, безпеки – самореалізації, міфологізації – реалістичного переконання, заборон – свободи, пасивності – активності, монологічності – діалогічності, культурної одноманітності – культурного розмаїття тощо. Ознакою подолання культурної травми (зокрема, тоталітарного комуністичного минулого) стають якісні ціннісні перетворення, що орієнтують на нові цілі суспільного розвитку, що потребує застосування більш радикальних методів розриву з травмуючим минулим.

Подолання травматичних впливів культурного рівня сприяють наявні в суспільстві ресурси довіри, що відображають міру соціального та культурного капіталу, уможлиблюючи адекватне визначення та переосмислення травми, що здатне впорядкувати та консолідувати суспільство. Темпоральні ресурси культури довіри як ретроспективно-проективної детермінанти соціальних взаємодій є дієвими чинниками становлення громадянського суспільства в Україні, зважаючи на динаміку соціальної активності та формування ефективних мереж недержавних взаємодій.

Підсумовуючи, відзначимо, що становленню культури довіри в широкому суспільному контексті сприяє традиційно укорінений в суспільному досвіді спільно визнаний ціннісно-нормативний клімат

відповідальних взаємин, що забезпечує соціальну гармонізацію та посилює згуртованість, зокрема, завдяки конструктивним самоідентифікаційним моделям переживання культурної амбівалентності як наслідку соціальної травми.

Культура довіри як репрезентація соціальної пам'яті виявляє ціннісні орієнтири солідарної поведінки та визначає соціальні умови прийнятних способів їх реалізації, що формують структури очікувань на основі актуального переживання, відтворення солідарності та ідентичності спільного минулого та успішного майбутнього. Репрезентація соціальної пам'яті постає як минуле, представлене в теперішньому в якості символічного дискурсу та соціальних рухів, спрямованість яких залежно від сфери інтересів та міри об'єктивності визначатиме способи подолання чи подальшого відтворення культурної травми. «Середовище» культури довіри залежить, зокрема, і від смислових контекстів соціальної пам'яті, і від специфіки колективної ідентичності, яка забезпечує взаємність і солідарність у визнанні спільних цінностей та «нормативний клімат», тобто дієвість розповсюджених в суспільстві норм-правил як наближення орієнтирів «так прийнято» та «так і має бути».

В цьому розумінні культура довіри постає своєрідною проекцією соціальної пам'яті, що відтворює ціннісні орієнтири домінуючих в даній суспільній практиці структур відносин, відображаючи темпоральну динаміку соціальної дійсності, коли минуле синхронізується з майбутнім та визначає його ключові орієнтири, звички, настанови колективної співпраці та взаємопідтримки. Переважаючий досвід довіри кодифікується у правила та стає основою типової поведінки, стимулюючи звичність певної поведінки шляхом спільнотної підтримки чи засудження. Виявляючи тяглість минулого, культура довіри репрезентує позитивно-актуальну соціальну пам'ять у вигляді очікуваних визначених реакцій у невизначеному майбутті соціальних взаємин, утверджуючи просторово-часову аксіологічну настанову розширення сфери свободи та індивідуальної самореалізації, що постає умовою узгодження інтересів та становлення спільного блага в тривалій перспективі.

Список використаної літератури

1. Гидденс Э. Последствия современности [пер. с англ. Г. Ольховикова, Д. Кибальчича].– М.: Праксис, 2011.– 352 с.
2. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития [пер. с англ. М. Коробочкина].– М.: Новое издательство, 2011.– 464 с.
3. Кримський С. Б. Запити філософських смислів.– К.: ПАРАПАН, 2003.– 240 с.
4. Штомпка П. Доверие – основа общества [пер. с. пол. Н. В. Морозовой].– М.: Логос, 2012.– 440 с.

5. Штомпка П. Социальные изменения как травма (статья первая) // СОЦИС.– 2001.– № 1.– С. 6–16.
6. Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе (статья вторая) // СОЦИС.– 2001.– №2.– С. 3–12.
7. Alexander J. C. Cultural Trauma and Collective Identity.– Berkeley: University of California Press, 2004.– 314 p.
8. Erickson K.T. Everything in its path: destruction of community in the Buffalo Creek flood.– NY: Simon and Schuster, 1976.– 284 p.
9. Eyerman R. Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity // Alexander J., Eyerman R., Giesen B., Smelser N., Sztompka P. Cultural Trauma and Collective Identity.– Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2001.– P. 60–111.
10. Halbwachs M. The collective memory.– New York: Harper & Row, 1980.– 186 p.

Оксана Кожмякина

КУЛЬТУРА ДОВЕРИЯ КАК РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПАМЯТИ

В статье рассматриваются темпоральные детерминанты становления культуры доверия в динамических условиях современного сложноорганизованного общества, учитывая особенности смысловых трансляций социальной памяти. Автор трактует культуру доверия как ценностно-нормативную систему обоснованных ожиданий, что задает контекстные ориентиры солидарно-ответственного поведения и определяет социальные условия приемлемых способов их реализации. С позиций теории социальных изменений, философии повседневности, герменевтического и аксиологического подходов исследуются причины проблематизации доверия в условиях смысловых деформаций идентичности под амбивалентным влиянием культурной травмы.

Ключевые слова: культура доверия, социальная память, ценности, нормы, культурная травма.

Oksana Kozhemiakina

CULTURE OF TRUST AS REPRESENTATION SOCIAL MEMORY

The temporal determinants of formation of the culture of trust in dynamic conditions of complexly organized modern society with the features of meaning translations of social memory are considered in this article. Based on ideas by P. Sztompka, the author treats the culture of trust as a value-normative system of reasonable expectations that sets the shortcut targets jointly and severally responsible behavior and determines social conditions are acceptable ways to implement them due to the actual selection of significant information in social memory.

From the standpoint of the theory of social change, the philosophy of everyday

life, hermeneutical and axiological approaches examines the reasons for the problematizing of trust in a semantic deformation sociality under the ambivalent impact of cultural trauma. Examines the role of cultural trauma in the formation of identity, the emergence of a syndrome of distrust and formation of culture of trust in a value change of modernity and the confrontation of binary oppositions. Considering the increased of manipulative opportunities of the information society draws attention to the specificity of traumatic discourse, the author reveals the conditions and resources of overcoming cultural trauma. It is noted that the temporal resources of the culture of the trust are effective factors in the formation of civil society in Ukraine, given the dynamics of social activity and the formation of networks of non-state interactions.

Keywords: culture of trust, social memory, values, norms, cultural trauma.

References

1. Giddens E. (2011) Posledstviya sovremennosti [The Consequences of Modernity]. Moscow, Praxis, 352 p.
2. Inglehart R., Welzel K. (2011) Modernizatsiya, kulturnye izmeneniya i demokratiya: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya [Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence]. Moscow, Novoe izdatelstvo, 464 p.
3. Krimskiy S.B. (2003) Zapiti fillosofskih smisliv [Queries of philosophical meanings]. Kyiv, PARAPAN, 240 p.
4. Shtompka P. (2012) Doverie – osnova obschestva [Trust is the foundation of society]. Moscow, Logos, 440 p.
5. Shtompka P. (2001) Sotsialnoe izmenenii kak trauma [Social change as a trauma]. SOCIS, #1, pp. 6–16.
6. Shtompka P. (2001) Kulturnaya trauma v postkommunisticheskom obschestve [Cultural trauma in post-communist society]. SOCIS, #2, pp. 3–12.
7. Alexander J. C. (2044) Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley, University of California Press, 314 p.
8. Erickson K.Ö. (1976) Everything in its path: destruction of community in the Buffalo Creek flood. NY, Simon and Schuster, 284 p.
9. Eyerman R. (2001) Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity, in Alexander J., Eyerman R., Giesen B., Smelser N., Sztompka P. Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2001, pp. 60–111.
10. Halbwachs M. (1980) The collective memory. New-York, Harper & Row, 186 p.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017.

Стаття прийнята 10.04.2017.

УДК 81'23:008

Анатолій Стьопін

МЕНТАЛІТЕТ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ОСНОВА ЙОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування українського менталітету та його визначального впливу на свідомість людини, рівень її національної ідентичності. Застосовується історіософський підхід, який дає змогу зосередитися не тільки на теоретичних аспектах проблеми, але й торкнутися історичного процесу формування українського менталітету та деяких його найголовніших рис.

Ключові слова: український менталітет, національна ідентичність, історична пам'ять, геноцид, етнічний надлом.

Якщо на нашу проблему подивитися ретроспективно, починаючи від стародавніх часів історії людства, то можна зробити висновок, що спочатку формуються основні риси менталітету людини. Про це дуже переконливо говорить український автор О. Стражний. Він навіть пропонує новий підхід, згідно з яким основи менталітету закладаються ще в добу палеоліту, до виникнення на даній території організованих племен чи древніх народів [15]. Історична пам'ять і письмова історія з'являються значно пізніше – «батько історії» Геродот тільки у V ст. до н. е. створив перший загальний опис відомого тоді людям світу, користуючись скоріше за все не науковим методом, а письменницьким жанром історичного оповідання. Згодом, на підставі подальшого розвитку соціокультурної сфери і державності в різних регіонах по-різному і в різний час формується етнічна чи національна ідентичність як усвідомлена приналежність до певного етносу чи нації. При цьому потрібно мати на увазі, що тільки з XVIII ст. під впливом світової промислової революції та соціально-політичних трансформацій на європейському континенті виникають якісно нові, більш консолідовані спільноти – нації і починається процес активної національної самоідентифікації.

Отже, термін «менталітет» перекладається з латинської mental як «розум», «розумовий» і може бути визначений як *сукупність поглядів і переконань, рис характеру і підсвідомих стереотипів, що сформувалися на протязі всієї історії народу і визначають його поведінку*. Соціально-практична роль його полягає в тому, що в кінцевому рахунку саме він виявляється найважливішим соціальним регулятором, який забезпечує функціонування механізму самоорганізації кожного етносу, реалізацію його намірів, досягнення нових здобутків в розвитку матеріальної і духовної культури, а отже практично визначає саму історичну долю народу. Достатньо хоч би поверхово порівняти особливості життя українців і поляків, росіян і німців, фінів і японців, щоб переконатися в тому, що різні національні